શામળભટ કવિના છુટક છપાનો સંગ્રહ.

ન્હાના બાળકો ઇતિયાદિઓને ચાનક આપનાર.

બનાવનાર એક વિચારેથી.

આવૃતિ. પેહલી

એશિયાટીક પ્રેસમાં છાપીછે.

છપાવનાર તથા વેચનાર મુંબઈના કાળકાદેવીને
રસ્તે રામવાડી પાશે
ઈશ્વરદાસ લાયબ્રેરીવાલા.

ઈશ્વરની કૃપા તથા કોપવિષે.

દાવાનળમાં દેહ પડે, અગ્નીની આંચે;
પડયો પાણિને પૂર, ચડયો વેરીની ચાંચે:
પાય કોઇ વિષ પાન, શસ્ત્ર મારે બહુ રીશે;
સેજે કરડે સાપ, રૂંધિ રાખે કોઇ રીસે:
જોરાવર જુલમી જુલમથી, ચિપિયે તોડે ચામજી;
કવિ સામળ કહે એવે સમે, રક્ષણ કર્તા રામજી. ૧

રૂડો પંખિ રણ માંહિ, પડયો અહેડેરી આંચે;
જ્યાં ઊડયો આકાશ, સિચાણે લીધો ચાંચે;
એક પાશ તો શ્વાન, બિજી પાશે તો અગ્ની;
ત્રિજી પાશ તો જાળ, ચોથિ પાશે જન જગ્નની;
ત્યાં અહિયે આહેડી ડશ્યો, બાણ સીંચાણો પડયો;
લપટાણો શ્વાનજ જાળમાં, પંખીને મારગ જડયો. ૨

રૂઠયો જયારે રામ, સગો નવ કરે સગાઇ:
રૂઠયો જયારે રામ, ભગનિજ રૂઠે નહિ ભાઇ;

રૂઠયો જ્યારે રામ, તનુજ ત્યાગે મા બાપે;
રૂઠયો જ્યારે રામ, અકલ સૂઝે નહિ આપે;
રૂઠયો જેને શિર રામજી, ઉપાય બીજો નહિ કશો;
તો તુરત છુટે બંધન થકી, શામળ રામ રુદે વસ્યો. ૩

પિતા કહે નહિ પુત્ર, મિત્ર ન કરે મિત્રાઇ;
મામો નહિ ભાણેજ, નહીં સસરો જમાઇ;
નારી ન કહે નાથ, સગાની જાય સગાઇ;
ભ્રાતી ન કહે ભ્રાત, પિત્રિ ન કહે પિત્રાઇ;
વળિ શત્રૂ થાય સગાં સઊ, દેખાડે નહિ દામજી;
કવિ શામળ કહે સગપણ ગયું, રૂઠયો જ્યારે રામજી.૪

જે બેસે ગજશીશ, ચરણ અણવાણે ચાલે;
ન જુએ તડકો ટાઢ, ફરે દાવાનળ ઝાળે;
જે ઘેર લાખ કરોડ, વ્યાજ ભરતા તે દીઠા;
સુતા પુષ્પની સેજ, કાશદા કરે વસીઠા; [અડે;
છે એવિ અકળ ગતિ દૈવની, સુખ ત્યાં દુઃખ આવી.
શામળ કહે સગળાં માનવી, સાંખે દુખ જે શિર પડે.૫

ડહાપણ નાવે અર્થ, અર્થ નાવે ચતુરાઇ;
નહી અર્થ માબાપ, નહી ભગની કે ભાઇ;
અર્થ ન આવે રૂપ, ન આવે સ્ત્રીપણ તેવી;
નાવે સંચ પ્રપંચ, દેવ કે નાવે દેવી;
ગ્રહ વાંકા રૂઠયો રામજી, પૂરૂં સંકટ આવી પડે;
તેસમે ધર્મ પોતા તણો, કહે શામળ વારે ચડે. ૬

કુંભાર નીભા માંહિ બચ્યાં બીલીનાં રાખ્યાં;
ટીટોડી સુત ત્રણ્ય, ભર્યા ભારતમાં ભાખ્યાં;
કપોતનાં બચ્ચાંય, સિચાણે ચાંચે લીધાં;
આ હેડી કરૂ બાણ, છુટી મૂકાવી દીધાં;
એવાં અનેકધા ઇશ્વરે, કીધાં કોટિક કામજી;
શામળ કહે કોણ હણીશકે,રક્ષક જ્યાં શ્રી રામજી.૭

દિકરી કેડે દામ, ખરચિ જોબનમાં રાંડે;
જન્મ કુવારાં જાય, પછી ઘડપણ ઘરમાડે;
મૂકે નિરમાં નાવ, બને એવું કે બૂડે;
ધણિ પકવે બહુ ધાન, આવિ ગામોતર ગૂડે;

મનમાં મનસૂબા મન રહે, વિચારશુ વાયે જાયછે;
મન મમત ઘણો મૂરખકરે, કર્તાનું કરયુ થાયછે. ૮

જગત અન્ન આધાર, અન્ન દૈવત એ મોટું;
અન્ન વણ ન રહે જીવ, અન્ન વણ સરવે ખોટું;
દેવ દનુજ નર નાર, જીવેછે અન્નને જોરે;
અન્ન વિનાનું સર્વ, અતી અંધારૂ ઘોરે;
પાળણ પોષણ પૃથવી વિષે, કરતારે કૃત કૂરણા;
શામળ કહેછે સેવો સઊ, આદ્ય શક્તિ અન્ન પૂરણ. ૯

સિતારામ તે એજ, એજ શ્રીરાધા કૃષ્ણ;
એ ઊમયા નેં ઈશ, પંડિતે કીધું પ્રષ્ણ;
એ રોહણી નેં ચંદ્ર, એજ બ્રહ્મા સાવીત્રી;
મંત્ર જંત્ર નેં તંત્ર, એજ ગુણ નીધી ગાયત્રી;
અન્ન પૂર્ણા સૌગી ઈષ્ટછે, બુદ્ધિવંત જન બૂઝશે;
શામળ કહે અન્ન આધારથી, સર્વે ડહાપણ સૂજશે. ૧૦

અન્ન પૂર્ણા વડીમાત, જગત જીવાડણ જાણી;
અન્ન વીના સઊ શુન્ય, અન્નવીણ જીવે ન પ્રાણી;
અન્ન વીના સુખ અલ્પ, અન્ન વીણ ચરણ ન ચાલે;
અન્ન વણ ભાવે ન ભકતી, અન્ન વણ મોજ ન માલે;
ઈશ્વર વહાલો નહી અન્નવણ, ગાનતાન ગુણ નવગમે;
શામળસેવો અન્ન પૂરણા, સકળ દુઃખ એથીશમે. ૧૧

પેટ ભરાવા વિષે.

પેટ કરાવે વેઠ, પેટ વાંજા વજડાવે:
પેટ ઊપાડે ભાર, પેટ ગુણ સૌના ગાયે;
પેટ ભમે પરદેશ, પેટથી પાપ કરેછે;
પેટ કરેછે જાર, પેટ તો સત્ય હરેછે;
વળિ સંચ પ્રપંચ અધિકકરે, પેટ કાજ નરકે પડે;
શામળ કહે સાચું માનજો, પેટ પાપ નરને નડે. ૧૨

વિપ્ર પેટને કાજ, શાસ્ત્ર વાંચે ને શિખે;
વિચરી વળિ વિદેશ, ભણેલા થઇને ભાખે;

વણિક પેટને કાજ, ચાહિ નેં વહાણ ચડેછે;
મજુર ઉપાડે ભાર, ઘણા જન ઘાટ ઘડેછે;
વળિ કરેછે કાશદ કાશદુ, શિર કપાવિ તસકર મરે;
કહે શામળ પેટને કારણે, કુળાચાર સૌ કો કરે. ૧૩

પેટ ચડાવે વાંશ, પેટથી નરતક નાચે;
પેટ કાજ ગુણ ગાય, ઊંચ નીચાને જાચે;
પેટ કરે છળ કપટ, પેટ રણમાં રખડાવે;
પેટ કરે વિખવાદ, પેટ તો શીશ કટાવે;
ચોરી ચાડીનેં ચાકરી, અધર્મ સૌ આ પેટના;
શામળ કહે સાચું માનજો, પ્રપંચ પાપી પેટના. ૧૪

કિયા ધડકણ નેં ધોર, કિયા ગુણહિણને જ્ઞાતા;
કિયા કૃપણ ને કર્ણ, કિયા દંભીનેદાત્તા;
કિયા રંકને રાય, કિયા અકરમી ઇંદર;
કિયા પાપિ પુન્યવંત, કિયા ચખહિણને ચંદર;
વળિ અણ પંડિત પંડિત કિયા, બેશિ પારકે બારણે;
શામળ કહે માન ગમાવિયાં, કુડા પેટને કારણે. ૧૫

ક્રિયા દરિદ્રિ દિવાન, ક્રિયા કૂરૂપ રૂપાળા;
ક્રિયા જુધિષ્ટિર જોર, ક્રિયા ભિક્ષુક ભૂપાળા ;
ક્રિયા બુદ્ધિ બળવંત, ક્રિયા ગધ્ધા ને ઘોડા;
ક્રિયા કપૂત સપૂત, રામ લક્ષ્મણના જોડા ;
નર નાર જાર નેં સતિ ક્રિયાં, જાણેં જેને વારણે;
શામળ કહે માન ગમાવિયાં, કુડા પેટને કારણે. ૧૬

ક્રિયા નીચ નેં ઊચ, ક્રિયા રોગી ને સાજા ;
ક્રિયા અબળ નેં સબળ, ક્રિયા દુર્બળ ને તાજા;
ક્રિયા અજાણ નેં જાણ, ક્રિયા પથ્થરનેં હીરા ;
ક્રિયા અજા ગજરાજ, ક્રિયા વેરી નેં વીરા ;
જૂઠા બોલા સાચા ક્રિયા, નીચ બુધ્ધ કરે નેટને;
શામળ કહે માન ગમાવિયાં, પ્રપંચ પાપી પેટ કારણે. ૧૭

કઈ લછ ને અલછ, કઈ રંજિત નેં રંગા;
કઈ રૂપ હિણ રત્ન, કઈ ગંદીનેં ગંગા ;
કઈ મૃગ નેણી નાર, કઈ વળિ આંખે કાણી;
કઈ દાસી દેખિયે, રીઝ વાળી કઈ રાણી ;

જે ષોડશોપચાર લીધા વિના, દક્ષણાવંત વળીકહ્યા;
શામળ કહે કવિ ગોવીંદ પણ, પેટ તણે વશ સઊ
[રહ્યા. ૧૮

પેટ કરાવે પાપ, પેટ પરદેશે કાઢે;
પેટજ કરે પ્રપંચ, ચલાવે મારગ આડે :
પેટ કરે પાખંડ, પેટ વણ વાંકે દંડે;
પેટે સંકટ થાય, પેટ મેહેનતમાં મંડે ;
સતિ નારીને ગુણકા કરે, શા અવગુણ કહું પેટના;
શામળ કહેછે સૌ જાણજો, પ્રપંચ પાપી પેટના.૧૯

ઉપદેશ વિષે.

બાળપણે વર્ષ બાર, જાય રમતાં ને જમતાં;
પૂર જોબન પચવીશ, ઘેર ધરણી શું ગમતાં;
ચિત્ત ધરે ચાલીશ, વિવિધના વાદ વિવાદે;
પચાસ સાઠ સિતેર, વધે વળિ તૃષ્ણા આદે;
આયુષ તો એમજ ખોઇયું, કામ ક્રોધના કામમાં;

શામળ કહે નર તેં નિમિષ પણ, રાખિ ન પ્રીતી
રામમાં. ૨૦

જુગારિના શણગાર, કનક કથિરજ કરિ નાંખે;
જુગારિ મંદિર મ્હેલ, સહજમાં ભુંડાં ભાંખે;
જુગારિ ગાંઠે ગરથ, વ્યર્થ પથરાજ પ્રમાણે;
જુગારિ ની જે લાજ, જવા બેઠેલી જાણો;
વળિ વ્યંડલને ઘેર વીનતા, રીઝ થકી જેવી રહે;
ત્યમ જર જુગારિ ના હાથમાં, કવિ શામળ સાચુ
કહે. ૨૧

મૂકે ધન માં બાપ, તે એલમાં પાપી બૂડે;
ભર્યા હોય ભંડાર, સુખે ઘડિયે નવ સુઝે;
બાપે આપી ભૂમિ, પુત્ર પાપી નવ પાળે;
કહિયે વળી કપૂત, વેર જેકો નવ વાળે;
કહું સળથી કપૂત કુલક્ષણે., જશસ્વિ થઈ જુગટૂ રમે;
શામળ કહે સત્ય ન આચરે, ગોવિંદના ગુણ નવ
ગમે. ૨૨

નરસી ટેવ વિષે.

કરે ચોરિ જે ચોર, એકદિન શીશ કટાવે;
કરે જારિ જે જાર, માન મરજાદ મટાવે;
કરે ચાડિ જે ચાડ, સુજશ જોતામાં જાય;
નિરધનજો વેપાર, કદી દેવાળુ થાય;
જે મોટા સાથ મમત કરે, મોત વિના નિશ્ચે મરે;
નીરાશ રહયાથી પણ નકી,કેમ અરથ એકે સરે.૨૩

સહજવેર વિષે.

વેર કૃપણ દાતાર, દેખિનેં દિલમાં દાઝે;
વેર વ્રિતક નં વિપ્ર, પરસ્પરના મત ભાંજે;
વેર શ્વાન માંજાર, વેર તો ગરૂડ અહીને;
વહુ સાસુને વેર, ગજરાજ સહીંને;
વળી વેર પાપિ પુન્યવંતને, વળિ ઓરમાયા ભાઇને;
એ સહજ વેર શામળ કહે, બેહેન અભાગણિ ભા-
ઇને. ૨૪

વેરી ધન લેનાર, વેરી ખાનારો ચાડી;

વેરી દુખ દેનાર, વેરિ જે વાતો આડી;
વેરી જન હણનાર, વેરિ જે ગ્રાસ મુકાવે;
વેરી ખુએ વેહવાર, વેરિ અવસર ચૂકાવે;
એવા અનેક વેરી અધિક, હાડ વેર હું કહું કથી;
શામળ કહે વેર વિ જારીનું,તેહ સમો વડ તો નથી.૨૫

વેર ભર્મને કર્મ, વેર સોકયો જ્યાં સરખી;
પાટીદાર પટેલ, વેર ઇજારા કરખી ;
વેર વણજ અ વિવેક, વેર ભીક્ષા પર ભીક્ષા ;
વેર મુર્ખને મિત્ર, શાણ પણથી દે શીક્ષા ;
એવાં વળિ વેર અનેકછે,નાઈ ઉપર નાઈ જશે;
વળિ સદાવેર શામળ કહે,સદગુણને દુરગુણ વિષે.૨૬

પિતા તણો હણનાર, એહ પણ વેર અનેરૂં ;
હણે નારિ કે પુત્ર, તેહ પણ વેર ઘણેરૂં ;
કરે નિત્ય અપમાન, કલંક ચડાવી કોપે ;
હરે ભૂમી ઘર સૂત્ર, લાજ લોકોમાં લોપે ;
પણ હાડ વેર એથી અધિક,શામળ ભટ સાચું ભણે;
જે જુલમ વેરતો જારિનું, હત્યા કર્તા નવ ગણે.૨૭

જે જેવો ગઢલંક, જેવિ મણિ ધરની મણિયો;
જેવી વાઘની મૂછ, જેવિ ફણિધરની ફણિયો;
તરવો અરણવપાર, ભાગવી શીલા શીશે;
જીરવવું મહઝેર, આપ આધું જે દશે;
છે એ સગળાં તો સેહેલાં, વેર દોહલું જારનું;
છે વાર તરખલું તોડતા, હેત હોય પણ નારનું. ૨૮

રાજા કે અમલદાર વિષે.

રાજાનો વિશ્વાસ, કરે વણ મોતે મરશે;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે ધન ધીરજ હરશે;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે તો રામજ રૂઠયો;
રાજાનો વિશ્વાસ, કરે તો કાળજ ફૂટયો;
રાજાને મિત્રજ માનશે, કહું ડહાપણ તો શું કથી;
કવિ શામળ કહે છે, કોઇનો મહિપતિ મિત્ર શુણ્યો નથી. ૨૯

રૂઠયો વિપ્ર દે શ્રાપ, રૂઠયો કિંકર કર જોડે;
રૂઠયો શત્રુ દે દાવ, માન મરજાદા મોડે;

રૂઠયો પડોશી પાપ, ગોઠિ ચુગલી જઇ ખાય;
નારિ રૂઠે જો નીચ, મરે કે નિકળી જાય;
રાજા રૂઠયો રિધ્ધી હરે, જશ જર જીવ જોખમ કરે;
તે ધરમ શરમ ને નવ ગણે, દુખ દેતાં દિલ નવ ડરે. ૩૦

કહે દિવસને રાત, રાતને દિવસ કહેછે;
હાહા કહેછે સર્વ, લક્ષણ સઊ લાજે લેછે;
જળ-સ્થાને સ્થળ કહે, કહે સ્થળ-સ્થાને નીર;
વિરને વેરી કહે, વેરિને કહેછે વીર;
ચપટિયો વજાડે લાખજણ, ખજિયા બોલે બળ કરી;
કહે ખરૂં ખરૂં ખોટું નહીં, કોઇ ન ત્યાં પૂછે ફરી. ૩૧

ન હોય કાગ પવિત્ર, મિત્ર સોગી નહિ કોનો;
દૂત નહી સત્ય વંત, જુઠો સાચો નહિ માંનો;
નહિ નપુંસકમાં નૂર, સાથ નવ હોય અનાથે;
કામ તૃપ્ત નહિ નાર, દામ નવરે સુમ હાથે;
જોરાવરિયે જશ હોય નહિ, શામળ કહે કહું શું કથી;
ત્યમ મિત્ર મહીપતિ કોઇનો, સ્વપ્નામાં શુણ્યો નથી. ૩૨

રાય રૂઠ્યો લે દંડ, કરે ખંડન મહાજનનું;
રાય રૂઠ્યો લે લૂટી, માન મોડે મહાજનનું;
રાય રૂઠ્યો લે જીવ, પ્રાણ કાઢે પળ એકે;
રાય રૂઠ્યો લે લાજ, નીર ઊતારે નેકે; [તણું;
કદિ રામ રૂઠે દુખ નહિ ઘણું, જાન જીવ જોખમ
શામળ કહે નૃપ રૂઠયા તણું, દુનિયામધ્યે દુઃખ ઘણું. ૩૩

તે કું ભલું શત્રુનું, દામ કામે દંડાવે;
તે કું ભલું કો દુષ્ટ, દેશ છળ કારે છંડાવે;
તે કું ભલું યમરાજ, જીવ જલદી લઇ જાય;
તે કું ભલું લેણદાર, લેણું લઇ મારગ થાય;
શુભ તે કું તાવ તરિયા તણું, સિંહ સર્પ વિષપાનનું;
શામળ કહે ભુંડું સર્વથી, દુઃખતો તે કું દીવાનનું. ૩૪

કોઇ સમે દે દ્રવ્ય, કોઇ વેળા મન મેલે;
કોઇ સમે કરે કોપ, કોઇ વેળા ખુશિ એલે;
કોઇ સમે શિરપાવ, કોઇ વેળા લે લુટી;
કોઇ સમે રહે રાજી, કોઇ વેળા રહે રૂઠી;

જુદા ઘડિ ઘડીમાં ગુણ ઘણા, શામળ સત્ય કહે સહી;
બહુ દીઠાને બહુ સાંભળ્યા, નૃપતિમિત્ર કોના નહી. ૩૫

સાહુકાર વિષે.

અધર્મ કે અભિમાન, ગાન કે તાન ગણે નહિ;
નિંદા નીચ સ્વભાવ, ભુંડું મુખ વેણ ભણે નહિ;
વણિક માંહિ ગુણ વીશ, રીસતો ન ચડે રંગે;
ચોરી ચાડી જૂઠ, અહંપદ ધરે ન અંગે;
કદિ ગાળો કોઇ કદે ઘણી, પાછી વાળિ ન જાણિયો;
વળિ પુઠ ન બોલે પારકી, વ્યવહારી જે વાણિયો. ૩૬

વીશ વસા નહિ વણિક, જીભ જે જુઠું બોલે;
વીશ વસા નહિ વણિક, પેટનો પડદો ખોલે;
વીશ વસા નહિ વણિક, ઉતાવળિયો જે થાયે;
વીશ વસા નહિ વણિક, વનીતા શું વહેવાય;
વળિ વીશવસા તે વણિક નહિ, ચડયો રાવળે જાણિયો;
જે સત્ય તજે શામળ કહે, વીશવસા નહિ તે વાણિયો. ૩૭

જીવ દયા પ્રતિપાળ, આળ એકે નવ બોલે;
ન્યાવટ સાવટ નેક, ધર્મની ધારણ તોળે;
સદાવ્રતની સાખ, લાખ ઠેકાણે લહિયે;
પુન્ય વાતમાં પૂર, નૂર કુળ શુધ્ધે કહિયે;
માનેછે મોટા મહિપતી, દેશ વિદેશ કોઠી કરે;
શામળ કહે સો સુલતાન સમ, એમાં નવ અંતર [ધરે. ૩૮

વાસ નહી જયાં વણિક, નગર તે ઉજડ કહેવું;
વાસ નહી જયાં વણિક, રાત વાસો ન રહેવું;
વાસ નહી જયાં વણિક, કશો વેપાર ન કરવો;
વાસ નહી જયાં વણિક, તહાં ભંડાર ન ભરવો;
વિદ્યા વિવેક વૃધ્ધી નહી, વસે નહી જયાં વાણિયો;
એ અધિક અઢાર વરણ વિષે, શામળ જુગતે [જાણિયો. ૩૯

શુરવીર વિષે.

ગાંડા પણ ગુણવંત, કદી મોટમ નવ માણે;
નહીં ટેક તરજીબ, અહુંપદ મન નવ આણે;

વાંકા ચુંકા ન થાય, બોલ નવ વાંકા બોલે;
પોતે થાય ન પ્રૌઢ, પરો પડદો નવ ખોલે;
પણ વિર હાક વાજે જહાં, ત્યાં ધીરજ મનમાં ધરે;
પછિ જયમ ગોલા ચોખ્ખા છોડે, વેરિ ઉપર કર
વાવરે. ૪૦

મમતવિષે.

મમતે ખરચે દ્રવ્ય, મમતથી વીવાહ માંડે;
મમત કપાવે શીશ, મમતથી માયા છાંડે;
મમતે હારે હોડ, મમત ઘરબાર ઘટાડે;
મમત ચડાવે આળ, મમત તો માન મટાડે;
મોટા પુરૂષો સઉ માનજો, રૂડી વાતમાં રેલજો;
શામળ કહે જીતો જગતમાં, મિથ્યા મમત મેલ-
જો. ૪૧

મમતે જાય વિદેશ, મમત તો રાજ્ય મુકાવે;
મમતે મૂકે શરમ, મમત ચતુરાઇ મુકાવે;

મમત કપાવે કિરતી, મમત અપજશ ઓપાવે;
દુખનો ડુંગર મમત, ઝેરનાં તરૂ રોપાવે;
મમતે તો મોટમ નહિ રહે, મમત થકી મરવું પડે;
શામળ કહે મમત મૂકજો, મમત નક્કી નરને નડે. ૪૨

વઢે રાય નેં રાય, પ્રજા ત્યાં તો પીડાય;
વઢે મહીપ નેં મહીપ, ઝાડનું છેદન થાય;
વઢે ભ્રાત નેં ભ્રાત, દુઃખ પામે ડોકરડાં;
વઢે ધણી ધણિયાણિ, પિડા પામે છોકરડાં;
વળિ વિપ્ર વિપ્ર માંહિ વઢે, દેવે લેવે દાનને;
શામળ કહે સાચું માનજો, મહાં દુઃખ જજમાનને. ૪૩

પરચુરણ છપા.

જાય શત્રુને સાથ, ફંદેમાં તે તો ફસે;
જાય શત્રુને શરણ, ખરેખર જીવજ ખૂએ;
જો દેખાડે ઠામ, ઠામ ઠેકાણું જાશે;
શત્રુનો વિશ્વાસ, કરે તે ધોકા ખાશે;
અણ જાણ્યા ને જે ગુણ કરે, દયા ધરે કે દેહમાં;

શામળ કહે તે દુઃખ પામશે, નર અજાણ શું
[નેહમાં. ૪૪

કપૂત કહિયે તેહ, બહૂ પરિયાને બોળે;
કપૂત કહિયે તેહ, ધર્મ ધારણ નવ તોલે;
કપૂત કહિયે તેહ, રંક જનનેં રંજાડે;
કપૂત કહિયે તેહ, ભવન આ આં ભંજાડે;
એવા તો કપૂત અનેક છે, અહંકાર ધરે આપનો;
શામળ કહે સઉથિ કપૂત, જે બોલ ઊથાપે બા-
[પનો. ૪૫

સપુત નામ સરદાર, કોઇ ઉપર નવ કોપેઃ
સપુત નામ સરદાર, પિતાનું વચન ન લોપે;
સપુત નામ સરદાર, ગયા શ્રાધ્ધે જે સારે;
સપુત નામ સરદાર, હોય સમરથ પણ હારે;
વળિ સપુત નામ સરદાર, તે કુટુંબનું પોષણ કરે;
શામળ કહે સપૂત સલક્ષણા, માતપિતા જેના ડરે. ૪૬

ચતુર લોકનું છિદ્ર, જગતમાં કોઈ ન જાણે;

ચતુર ન ચિંતા ધરે, મોજ આનંદે માણે;
ચતુર લોકનો વણજ, જણાય ન લેવું દેવું;
ચતુર લોકનું પુન્ય, ગુપત કોઈને નહિ કેહેવું;
વળિ ચતુર લોકનો પારતે, કોઈ પંડિત ન પારખ્યો;
મૂરખનાં મૂળ જાણે સઊ, તે શામળ ભટ સરખો. ૪૭

સંકટ થકી કર પાંચ, વેગળે વાટે થાવું;
અશ્વ થકી કર આઠ, જાણ ને ચાલ્યા જાવું;
ગજથકી ગજ શત પાંચ, આંચનો જન અધિકારી;
સિંહ થકી કર સહસ્ર, અહેથી એજ વિચારી; [સો:
પણ ચોર થકી ચો ગામતજ, ચુગલ થકી તો ગામ-
કરિ દેશ ત્યાગ દૂરિજન થકી, શામળ કહે શાણા
વસો. ૪૮

પાળે તેને ખાય, સિંહ વાઘણ નેં સરપણ;
પાળે તેને ખાય, કપુત રજપુત નેં કરપણ;
આંખ અપંગો જાર, તેહ ઘરમાં ઘર મેલે;

કાયર નૃપ કહેવાય, દેશના જનને દંડે;
ઢાંડું છોરૂં નેં માગણો, પ્રિત દેખે ત્યાં પરવરે;
પણ ચોર ચુગલ જે કૂમિત્ર જન, મળતા સાથ
[કુકુંકરે. ૪૯

સદગુણ સ્ત્રી વિષે.

નારી તેનું નામ, કરે સ્વામીની સેવા;
નારી તેનું નામ, દીલથી જાણે દેવા;
નારી તેનું નામ, દુઃખ સુખ ઘટતા લહિયાં;
નારી તેનું નામ, સ્વામિના અવગુણ સહિયાં;
વળિ નારી જે નમિ ચાલશે, નારી સફળ ફળે ફળે;
જીવે ત્યારે જશ જીતિ લે, અંતકાળ બાહે બળે. ૫૦

નારી નરનું અંગ, સૂખ દેયણ કરે સેવા;
ભળે પુન્યમાં ભાગ, લાભ જશ લાખો લેવા;
શામાથી સંતાન, ધર્મ-શ્રુંધા તે ધારે;
પ્રગટે પુત્ર સપૂત, કૂળ ઇકોતેર તારે;
કુળ સુધ્ધ મળે જો કામની, સ્વામી ને સુખ દે સતી;
હું એમ વિચારૂં આપથી, પુન્ય વંત તેનો પતી. ૫૧

નિર્મળ મનની નાર, સ્વામિને સ્વર્ગ પમાડે;
જુવતી જોબન માંહિ, રીઝથી રંગ રમાડે;
ઢાંકે કૂળ કલંક, સરસ ચલવે ઘર સુત્ર;
વધે તેહથી વંશ, પરસવે પૂત્ર સપુત્ર:
વળિ હોય સતી શુભ સાધવી, પુન્ય વંતિ તે પારખી;
છે નીચ કોઇ કજ નારિયો, સ્વ ભાવે સઊ નહિ
[સારખી. ૫૨

સદગુણવિષે.

કામક્રોધ નેં લોભ, મોહ માયા નવ મંડે;
અહંકાર અભિમાન, છક્ક છળ ભેદજ છંડે;
પરધન નેં પર નાર, તજે પર નિંદા પ્રીતે;
સત્ય સાથ સંબંધ, રજોગુણ રાખે રીતે;
દે દાન માન સનમાન શુભ, પરમારથ પ્રીતે કરે;
જે ગ્રહસ્થમાં ગુણ એટલા, તો ઇકોતર ઊધ્ધરે. ૫૩

છાની ન રહે છેક, રીત ભુંડી કે રૂડી;
ઘરમાં કરિયે ગુહ્ય, દેશમાં વાગે ડુંડી;

છાનો ન રહે પુરૂષ, શૂર કાયર કે દાતા;
છાનું ન રહે છિદ્ર, ભ્રાત ભગની કે માતા;
વળિ વિદ્યા છાનિ રહે નહી, લિલા લેહેર લક્ષ્મિ તણી;
કદિ છાનું પાપ રહે નહી, ઓદિ ભાલે પૃથ્વિ ખણી. ૫૪

રાજા ને સાલ, ફટાયો ભાઇ ફુટે;
એક પ્રજાને સાલ, ભૂપ વણ વાંકે લુટે;
વેપારીને સાલ, પટતર પડકુળ નાંખે;
પુરૂ પુરૂષને સાલ, ભામની ભુંડું ભાખે;
શામાને શાલજ શોકયનું, મૂરખને વિદ્યાતણું;
જે નર નબ માને નારને, આને સાલે તે ઘણું. ૫૫

નાગો નવ લૂટાય, સુમે નવ દાન અપાય;
સાચો નવ દંડાય, ક્ષમાધર કદિ ન કપાય;
વૈદ જુએ શુ નાડ, નિરોગી જેની કાયા;
ગુણિકાથી ન ઠગાય, મેલિ જેણે જગ માયા;
મૃત્યુ પણ મારી નવ શકે, આયુષ છતાં આપને;

જમથી પણ નરક નખાય નહિ, શામળ નર નિપ
પાપને. ૫૬

ભલેંજ જાયો જંન, જેથિ સુખ પ્રાણિ પામ્યા;
ભલેંજ જાયો જંન. જેથિ દુન્યાં દુખ વામ્યાં;
ભલેંજ જાયો જંન, દાન દાતા કહે વાણી;
ભલેંજ જાયો જંન, સદા સદ ગૂણિ ગણાયો;
જનની એ જંન ભલે જણ્યા, શૂર પૂર દાતા ભગત.
શામળ તે ભલેંજ જનમિયા, જેથી સુખ પામ્યું
જગત. ૫૭

ઇંદ્ર વારણાં હોય, કોય ખાંતે નવ ખાય;
આવળ કેરાં ફૂલ, તેથિ શિવ નવ પૂજાય;
ઝાકળ કેરાં નીર, તૃષા તેથી નવ ભાગે;
બગલા ઉજવળ હોય, હંસને કામ ન લાગે;
દખાય કરા મોતી સમા, આભ્રણ નવ ઓપે અશાં;
કવિ શામળ કહે સાંખી જુઓ, ગુણવિણ રૂપ કહો
કશાં. ૫૮

છાનું ન રહે પુન્ય, રહે નહિ છાની છલ્યે;
છાનું ન રહે ખૂન, છાનિ ન રહે ગુણ ગલ્યે;
વિદ્યા છાનિ ન રહે, રહે નહિ છાની પ્રીતી;
છાનો ન રહે શૂર, રહે નહિ છાની રીતી;
દાતા ઝુઝાર ત્યાગી ગુણી, વ્યસન વાદ વિદ્યા વિધી;
વળિ દાન માન સનમાન શુભ, છાનિ ન રહે સિધ્ધિ
રિધ્ધી. ૫૯

નમે આપને જેહ, સમધા તેને નમિયે;
દમે આપને જેહ, તેહને દશધા દમિયે;
પાય આપને નીર, દૂધ તેને તો દઇએ;
કરે આપણિ ઘાત, દંડ તેને તો દઇએ;
ધારો આપણુ માટે દામ, સદાદાસ તેના થઇ રહીયે;
જે ગુણ અવગુણ નહિ જાણશે, પીંડ પીત્રી તેના
લેશે નહી. ૬૦

ધન્ય તેહની માત, પુન્ય ઉપર રાખે પ્રીતી;
ધન્ય તેહની માત, જેહ ઘર હોય રૂડી રીતી;

ધન્ય તેહની માત, જેહ સદાવ્રત સદા આપે;
ધન્ય તેહની માત, પરાયાં કષ્ટજ કાપે;
ધન્ય ધન્ય તો માતા તેહની, દરીદ્રતા સર્વની દળે;
કહે શામળ તે સૌથી વડો, બાકી બીજા બહુ મળે. ૬૧

દૂરગુણ વિષે.

ધિક માતાની કૂખ, કરી ચોરી કે ચાડી;
ધિક માતાની કૂખ, અકલ ફેલાવી આડી;
ધિક માતાની કૂખ, દુઃખ દુનિયાને દેતા;
ધિક માતાની કૂખ, જગતમાં અપજશ લેતા;
શામળ કહે શિદને જનમિયા, ભુંડિ વાત ભાવે ભણ્યાં;
વિનતા ન રહી શે વાંઝણી, લપોડ શંખ જેણે જ-
[ણ્યા. ૬૨

સાસૂ કેરૂં કલંક, પાપણી વહું પ્રકાશે;
કૂમિત્ર મિત્ર કલંક, વિશ્વ સગળાં માં વાસે;
શેઠ તણુંજ કલંક, બુની વાણોત્તર બોલે;
કથ તણુંજ કલંક, બુદ્ધ હીણી સ્ત્રી બોલે;

આપણે હામ દેખાડિયો, કલક બોલે આપણું;
શામળ કહે તેનું પરખિયે, પ્રથમ થીજ લુચ્યા પણું. ૬૩

હાસ થકી બહુ હાણ, હાસથી ગરૂ આ ગાંજે;
હાસથિ હોય કલેશ, હાસ થી ભવનજ ભાંજે;
હાસથિ રૂઠે રાય, હાસથી હીમત હારે;
હાસ થકી જશ જાય, હાસ વણ મોતે મારે;
હસવાથિ હુંશ પહોચે નહી, હસે ખોડ લાગે ખરી;
શામળ કહે શાણા સમજ જો, કરશો નહિ કદિ
[મશકરી. ૬૪

કામી કહિએ અંધ, અંધ લક્ષમીનો લોભી;
અંધ સવારથ સર્વ, અંધ મેલો મન મોભી;
અંધ અદેખો આપ, અંધ ચોરીનં ચાડી;
અંધ અહંપદ ઉર, અડાવે વાતો આડી;
એવાં અનેક તો અંધ છે, કાં નર નેં કાં નારિયો;
શામળકહે અંધ અતી ઘણા, જે જન ઇછે જારિયો.
[૬૫

દાતાર વિષે.

તરૂવર લીલું જ્યાંહ, છાંહ તેની સઊ બેસે;
ભરયું નવાણે નીર, પાણિ પીવા સઊ પેસે;
ફલ્યો દેખિ વનરાય, જાય ક્ષુધાતુર ખાવા;
ગંગા જ્યાં ગંભીર, નીર સઊ જાય નહાવા;
જ્યાં દાતા દિલ દરિયાવ છે, ત્યાં જાચક જાયે ઘણાં;
વૈતાળ જાય વિક્રમ કને, શામળ શી ખોટમ મણાં. ૬૬

ઉપર જેહનો હાથ, તેહના તો જશ ઝાઝા;
ઉપર જેહનો હાથ, તેહ વશ રઈયત રાજા;
ઉપર જેહનો હાથ, વશ્ય કારી એ વિદયા;
ઉપર જેહનો હાથ, ન થાયે તેની નિંદયા;
જે ઉપર હાથ તે અધિપત્તી, દાસ થાય સુરદાનવી;
વશ વરતે શિવ સુદ્ધાં સકળ, કોણ માત્રમાં માનવી. ૬૭

જોગી જૂઠો જોગ, વેષ વેરાગી વહાયા;
જંગમ વરતિક વેઠ, કાળ મેલાવે કાયા;
જટા જંગોટા જૂઠ, ન હાય ધ્રુવે પણ નરતા;
મમત બાંધિને મુઆ, માહરૂં તારૂં કરતા;

શામળ કહે સાધન એટ તો, કષ્ટ લોકનું કાપવું.
વળિ રામનામ રટનારયે, દાન અહો નિશ આપવુ. ૬૮

હરયેક ઝાઝુ તે સારૂ નહી.

ઝાઝા જે ઘર પુત્ર, કોઈ કુળ તેનું બોળે;
ઝાઝા જયાં વેપાર, કોઈ દિન રાખજ ચોળે ;
ઝાઝા પટેલ પ્રધાન, કરે ઉજડ તે ગામ;
ઝાઝા ભિક્ષુક બ્રહ્મ, માન ન મળે તે ઠામ ;
ઝાઝી પ્રીતી જયાં પ્રગટશે, કદિક માન માયા મટે;
મહિપત્તી પાસે માગણ વસે, કહે શામળ તો ગુણ
[ઘટે. ૬૯

નિત્ય કરે વેપાર, કોઈ દિન ટોટો આવે;
નિત્ય કરે વિખ વાદ, એક દિન આવે દાવે;
નિત્ય જાચવા જાય, કોઈ દિન માન મટાવે;
નિત્ય કરે જો પ્રીત, કોઈ દિન અવળું આવે :
જેથી દિલ રીઝે આપણું, તેથી ઝાઝૂં નવ જુએ;
શામળકહે રમેણીનારનો,નિશ્ચે જર જીવનખુએ.૭૦

અતિશે જેમાં રૂપ, તેજ કૂ રૂપી જાણો;
અતિ ડહાપણ અંગ, તેહને મૂર્ખ પ્રમાણો;
અતિશે સુખી શરીર, તેહને દુઃખ દિલાસો;
અતિશે જેને પ્રીત, તેહને વેર વિલાસો;
વળિ અતિશે જેને લાડછે, ઘેર ઘેર તે રઝળશે;
શામળ અહંકારે ઓપિયા, તે પીડાથી પ્રચળશે. ૭૧

નામ વિષે.

હાથી નામે હોય, બિહે બીલ્લાથી નાસે;
સૂરજ કાળોહોય, શામળો સુંદર ભાસે;
રૂપો હોય કુરૂપ, સુખાને પીડા ઝાઝી;
કૃપાળ રાખે કૂડ, ભુપત વેચેછે ભાજી;
આશા ઇચ્છા ઓલં મથે, કલંક નિર્મળ શિર ચડે;
ફોગટ ફરતા છે જોઈતા, શામળ નામે શું અડે.૭૨

ધનજી ઉવાણે પાય, માગતો મહિપતિ દીઠો;
શૂરો નાશી જાય, બોલતો કડવું મીઠો;
વ્યાજ ભરે રણછોડ, કામ કલ્યાણજ કરતો;

અવિચળ ચલ્યા અપાર, દીઠા અજરા મર મરતા;
મણી હીરા માણેક મોતીયો, કોડિ કથીર દેખે નહી;
કવિ શામળ કહે સંસારમાં, શું કારણ નામોથી સહી; ૭૩

લોભ વિષે.

લોભ ઘટાડે લાજ, કાજ બગડે જો જાગે:
વળી ઘટે વેહવાર, ભાર શોભા પણ ભાગે;
લોભે લક્ષણ જાય, થાય અન્યાય અધર્મે;
લોભે સૌ સંતાપ, છાપ ચોટે કુળ કરમે;
સનમાન મૌન મોટમ મટે, શુધ્ધ કુળમાં શુળ છે:
શામળ કહે શાણાં સમજજો, લોભ પાપનું મૂળ છે. ૭૪

લોભ તજાવે લાજ, લોભ તો સત્ય છંડાવે;
લોભ ભંગાવે ભાર, લોભ દહાડી દંડાવે;
લોભ કરાવે પાપ, શાપ લોભે લે માથે;
લોભે બગડે બહૂ, શૂધ્ધ નારી કોઇ સાથે;
તે લોભ નીચમાં નીચછે, લોભે બુધ્ધી ઘટે ઘણી:
કવિ શામળભટ સાચું કહે, લોભ નરક કેરો ધણી. ૭૫

જાય લોભથી જીવ, દેવ પણ લોભથી રૂઠે;
ભવન કરી દે ભસમ, લોભનો અગ્ની ઉઠે;
હોય લોભથી હાણ, જાણપણું લોભે જાય;
લોભે હીમત હીન, દીનપણું લોભે થાય;
લોભે લક્ષણ લાખો ઘટે, લોભે સંકટ શૂળ છે;
કવિ શામળ ભટ સાચું ભણે, લોભ પાપનું મુળ છે.૭૬

અરથી ન ગણે પાપ, અરથિ જગને નવ જૂવે;
અરથિ ન માને શાપ, પાણિ પરિયાનું ખૂએ;
અરથી કૂડાં કામ, કરે એકે નવ પાહિં;
અરથી ખોઝે નામ, લાખ લાંછન શિર લીયે; [ગણે;
અરથી તો જીવ આપે ખુએ, અરથી અવગુણ નવ-
અરથી આંખે દેખે નહી, શામળભટ સાચુંભણે.૭૭

લોભે તૂટે પ્રીત, લોભથી હીત ન હોય ;
લોભે ચોરી ચાડી, કરે કુળવંતા કોય ;
લોભે બોલે જૂઠ, લોભથી હત્યા થાય;

લોભે જાય વિદેશ, લોભથી ગાણાં ગાય;
લોભી સગળો સંસારછે, હોય જેથિ પણ હીનતા;
શામળ બહુ લોભી બે જણા, વિપ્ર અને વળિ
[વીનતા. ૭૮

લોભ કરાવે કષ્ટ, લોભ મરજાદ મટાડે;
લોભ કપાવે શીશ, લોભ ગુણ જ્ઞાન ઘટાડે;
લોભે જાય તણાઇ, લોભ સુખ સર્વ શમાવે;
ઉત્તમ અધિપતી આપ, નીચને શીશ નમાવે;
દુખ દાવાનળ તો લોભછે, કરે ગુણીને ગરકમાં;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, લોભી પડશે નરકમાં. ૭૯

જીવતાને સઘળું મળે.

જિવતો પામે રાજ્ય, જીવતો પરણે નારી;
જિવતો બેસે અશ્વ, થાય જીવતો વેપારી;
જિવતો માંડે જગ્ન, સૂકીર્ત જિવતો સાહે;
જિવતો પહેરે નંગ, જીવતો લાણાં લાહે;
વહાલાંનો હોય વિજોગીયો, તે સંજોગી થાયછે;
પણ મુઆ કોઇ દેખે નહી, શામળભટ ગુણ ગાય
[કે. ૮૦

જીવે તેને જોખ, રંકનો રાજા થાય ;
જીવે તેને જોખ, નીચ જન ગંગા નાહાય ;
જીવે તેને જોખ, રોગિજન થાયે માતો ;
જીવે તેને જોખ, ગુંગણો થાયે ગાતો ;
જીવે તેને તો જોખછે, સરવ વેદના વામશે;
કવિ શામળ કહે જન જીવતો, પ્રીતે ભદ્રા પામશે. ૮૧

જીવે જો નિર્ધન, કોઇ દિન ધનને પામે;
જો જીવે દુખિ દેહ, વેદના કોઇ દિન વામે;
જીવે જો વાંઝિયો, કોઈ દિન પ્રગટે પૂત્ર;
જીવે જો કોઈ રાંક, સારૂ પામે ઘર સુત્ર;
જિવતો નર ભદ્રા પામશે, મુઆ પછી કો નહિ મળે ;
આ તકમાં તો ટાળો કરો, કોઇ દિવસ ઇશ્વર ફળે. ૮૨

વાંઝણિ પ્રસવે પુત્ર, મુર્ખ પણ કવિજન થાય;
નીર ભરાય નવાણ, રંક શિર છત્ર ધરાયે ;
વળે કોઇ દિન વેર, ઝેર વળિ જાય જરૂરી;

ગુણકા જેવિ ગમાર, સતી તે થાયજ શૂરી :
એ રીતે અનેક થયાં થશે, શાસ્ત્ર સાખ દેછે સહી;
શામળ કહે ઝાઝું શું કહું, જીવ ગયા આવે નહીં. ૮૩

સુખ દુખ વિષે.

સુખે સાંભરે નાર, સુખે શણગારજ સૂજે :
સુખે સાંભરે સેજ, સુખે બહુ પ્રાક્રમ બૂઝે;
સુખે સાંભરે સ્વાદ, સુખે વાહન પર બેસે ;
સુખે સુ વસ્ત્ર વિવેક, સુખે સમરાવા કહેશે :
સુખમાં અનેક શોભા ધરે, કરે કલ્પના કામની ;
શામળ સુખમાં નવ સાંભરે, રટના સીતારામની. ૮૪

દુખે જાય સદબુદ્ધિ, દુખે ભણતર નવ ભાવે;
દુખે ડહાપણ દૂર, દુઃખ કુડ કપટ કરાવે;
દુખે દેહમાં રોગ, તેજ તનનૂ તો ત્રાસે ;
દુખમાં લીલા લેહેર, પલક નવ આવે પાસે ;
દુખ દાવાનળમાં ડુબિયો, જરિયે શાંતી નવ જડે ;
હસવું નવ આવે હેતથી, ફૂલ મુખમાંથી કયમ ઝરે.
[૮૫

મોટા માણસ વિષે.

મોટા કેરું છિદ્ર, કાઢશે તે દંડાશે;
મોટા સાથે વેર, કરે તો સ્ત્રી રંડાશે ;
મોટા સાથે પ્રીત, પિડા કોઇક દિન કરશે ;
મોટા સાથે મમત, કિધે વણ મોતે મરશે ;
વળિ મોટાને જે ગુણ કરે, તે આટા લૂણે જશે;
રંકનિ કિરતિ રાજા કને, કરશે તે દુખિયો થશે. ૮૬

મોટા પાસે ગેહ, કિજે તો ઘોડા બાંધે ;
સગપણ મોટા સાથ, કિજે તો કાળજુ રાંધે ;
મોટા આવે ઘેર, તાફણી ને તો તાકે ;
મોટાથી વેહવાર, કરે તે આ ખર થાકે ;
જે મોટા જન મૂરખ મનના, તે સાથે નવ બોલિયે;
શામળ કહે એવા આગળે, મન પડદો નવ ખો-
[લિયે. ૮૭

**

શોકયના દુઃખવિષે.

જેના ઘરમાં સોકય, બ્રહ્મ હત્યા તો કીધી ;

જેના ઘરમાં સોક્ય, થાપણો લૂટી લીધી ;
જેના ઘરમાં સોક્ય, દેવસ્થળ બહૂ ઉથાપ્યાં ;
જેના ઘરમાં સોક્ય, ગળાં લોકોનાં કાપ્યાં ;
પૂરેલ નવાણો નીરનાં, હણ્યાં સાપ ને સાપણી ;
શામળ કહે સોક્યો સૃષ્ટિમાં, પુરી પરસ્પર પાપણી. ૮૮

જેના ઘરમાં સોક્ય, કામણ દુમણ તે પાસે ;
જેના ઘરમાં સોક્ય, વરતિયો ત્યાં જઈ વાસે ;
જેના ઘરમાં સોક્ય, મનુષ્ય ખોટાં કઈ ખપનાં ;
જેના ઘરમાં સોક્ય, તેહને છાનાં છ પનાં ;
વળિ જેના ઘરમાં સોક્યછે, વનિતા આખો દિન વઢિ ;
શામળ કહે સ્વામી સોક્યનો, સુખે ન સૂએ અધ
[ઘડી. ૮૯

જર વિષે.

જરને વશ છે જગત, રાય પણ જરથી રીઝે ;
જુવતી જર વશ હોય, લા[illegible] પણ જરથી લીજે ;
જર સજ્જન સનમાન[illegible]રે જશવંત કહાવે ;

જરથી પામે જોખ, સતી શુભ કુળની આવે;
જરનુંજ જગતમાં જોરછે, દુરિજન જરે નમે સહૂ;
શામળ કહેછે જર જોરથી, બાપા એમ કહે
—— [બહૂ. ૯૦

ગાંઠે જેને ગરથ, ભલી તે વિદ્યા ભણ્યો;
ગાંઠે જેને ગરથ, રહે નહિ કોઇનો રણિયો;
ગાંઠે જેને ગરથ, તેજ પંડિત છે પૂરો;
ગાંઠે જેને ગરથ, તેજ છે સામદ શૂરો;
વળિ ગાંઠે જેને ગરથ છે, પરાક્રમી પરમાણવો;
શામળ કહેછે સંસારમાં, જરવિણ મૂરખ જા-
—— [ણવો. ૯૧

જર વીના જે જોખ, શોખ તે તો નહિ સાચો;
જર વિણ તનમાં પ્રાણ, કહૂં કર તૂં તે કાચો;
જર વીના જે રૂપ, દેહ કૂરૂપી કૂડો;
જર વિણ મંદિર માળ, ભર્મ રાખે તે ભૂંડો;
જર વિણ ડહાપણ છે જેટલું, તે ઘેલા પણ જાણવું;
શામળ કહે સગળી ચીજ તે, જગમાં જર પરમાણવું.
—— [૯૨

જર માતનેં તાત, જાત તે જરથી જાણો ;
ડહાપણ પણ છે દામ, દામ રાજાનેં રાણો ;
સગાં સહોદર સર્વ, દ્રવ્ય વણુજ વેપારી ;
રંગ નેં રૂપ અનૂપ, દ્રવ્ય તે ધીરજ ધારી ;
સૌ જગત વરતુ છે જરથકી, ગરથ માંહિ ગુણ બહુ;
શામળ કહે સ્વર્ગ સંચરે, જોર હોય જો જર તણું.

૯૩

વિપ્ર ભણેછે વેદ, જઈ જરનેં તે જાચે ;
સાધકને વળિ સિધ્ધ, રૂહે જરથી તે રાચે ;
શૂરા બાંધે શસ્ત્ર, જરથકી તે કર જોડે ;
અનમીને અહંકારિ, હાથ જર આગળ ઓડે ;
ગામી નામી નેં મહિપતી, જરને વશ વરતી રહે ;
શામળ કહેછે સંસાર સૌ, દમડાને ડાહયો કહે. ૯૪

ઘણો જેહ ઘર ગરથ, રૂપ તેને ઘેર રહેછે ;
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, કુલિન પણ તેને કહેછે ;
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, રહે વશ તેને રાજા ;
ઘણો જેહ ઘર ગરથ, સુજશ બોલે જન ઝાઝા ;

[બહુ;
જર તો છે ઇશ્વરથી અધિક, બુધિ નિધાન પ્રાક્રમ
શામળ સેવક શ્રીમંતનો, શતપ્રકારે શોભિત સહું.

૯૫

જર છે સૌનો જીવ, જરે લે મહા સુખમાણું:
કરે પરાણે પ્રીત, રંક રાજાને રાણી:
જર વશ બાંધુ જગત, જરે જુવતી વશ થાય;
જર આગળ કરજોડિ, રહે મોટા રૂષિ રાય;
જર જંગલમાં મંગળ કરે, જુગતી સરવે જોગવે;
શામળકહે ધનથી ધન પત્તી, બારે સુખ તે ભોગવે.

૯૬

ડહાપણ દમડા માંહિ, રહે દમડામાં યારી:
દમડા માંહીં રૂપ, ભેદ દમડામાં ભારી;
જો દમડામાં જોર, રહે વશ થઇને રાજા;
દમડે ઉંચ અધિકાર, ગૂણ દમડામાં ઝાઝા:
દમડોછે મોંધો દેવથી, વણ દમડે સૌ વામણાં:
શામળ કહે દમડા તણાં, ભાત ભાત લેઉ ભામણાં.

૯૭

જર દપ્પી જશવંત, ગૂણને સાન ગમાવે;

ધન દેખી ધનવંત, નાચને શીશ નમાવે ;
સાનું દેખિ શ્રીમંત, કપટનું કામ કરે છે ;
ગરથ દેખિ ગુણવંત, હેતથી હાથ ધરે છે ;
રાજાની કે શું રાંકની, નિર્મળ કુળની નારિયો;
શામળ કહે છે સત્ય જાણજો, જરદેખી કરે જારિયો.

૯૮

શૂર કપાવે શીશ, ચતુર ચાકરી ચાહાવે ;
નાચેછે નૃત્યવંત, ગીત ગુણિજન થઈ ગાયે ;
વિદ્યા વંત વિદેશ, જાચવા કારણ જાયે ;
મજુર વહે શિર ભાર, કષ્ટ કાશદ સહેકાયે ;
જે જે ઉપાય અન્યાયજો, બુદ્ધિ બગાડે બારણે;
શામળ કહે શાણા સમજજો, દ્રવ્ય કમાવા કારણે.

૯૯

જર પાખી જગ માંહિ, મોજ એકે શી માણે ;
જર પાખી જગ માહિ, આપ અક્કલ શીઆણે;
જર પાખી જગ માંહિ, સ્વાદ એકે નવ સૂઝે ;
જર પાખી જગ માંહી, બડાઈ કશી ન બૂઝે;

જર પાખી તો જખ મારતા, ફરે બિચારા બુધખહૂ;
શામળ કહેછે જર જોરથી, શુભ વાતો સૂઝે સહૂ.

૧૦૦
વિદયા ન મૂકાય હાટ, વિદયા ઘરેણું ન ઘડાયે;
વિદયા ન વસ્ત્ર વણાય, વિદયા ચૂલે ન ચડાય;
વિદયા થાય ન લોટ, વિદયાથી ભૂખ ન ભાગે;
નહિ પહેરાય ઓઢાય, કદી વિદયા નર નાગે;
વિદયાથી વપૂ રહે નહી, પિવાય નહી તે પાણિયે;
વેઠ દરિદ્ર ડાહ્યો થઈ, જન તે મૂરખ જાણિયે. ૧૦૧

કઈક ઉપાડે ભાર, ઉદર પણ રહે અધૂરૂં;
કઈક ચડેછે વાંશ, પેટ પણ થાય ન પૂરૂં;
કઈક ભણી વિદયાય, ચતુર અણવાણા ચરણે;
કઈક કરે વેપાર, નહિ પણ કુંડળ કરણે,
અક્કલ અરથે નથિ આવતી, ભોળાશો નહિ ભર્મમાં;
શામળ કહેછે લક્ષ્મી મળે, કબુલ હોય જો કર્મમાં.

૧૦૨
નાવે ડહાપણ કીધ, ન આવે વિદયા ભણતાં;

નાવે કરતાં કપટ, ન આવે સદ ગુણ ગણતાં;
નાવે ગયે વિદેશ, ન આવે વેઠયે દુઃખે;
નાવે જણ બ્યે જોર, ન આવે ભમતાં ભૂખે;
આવે ન પરાક્રમ પૂરથી, નાવે લોભ લુંચ્યા થકી;
શામળ કહે લક્ષ્મી લેહેર તો, મળે કર્મ સંચ્યાથકી.

૧૦૩

તેડે ત્યાં નવ જાય, ઘણી મેહનતથી માગે;
જા કહેતાં નવ જાય, પ્રણિપત પાયે લાગે;
કોશર કિધે ન રહે, ન રહે વાવરતાં દહાડી;
કરે કોટિ ધિક્કાર, જાય નહિ હાંકી કહાડી;
આશા રખેજ એની કરો, માનો કહું તે મર્મની;
શામળ કહેછે લક્ષ્મી રહે, કબુલ હોવ જે કર્મની.

૧૦૪

દમડા પાખે દરિદ્ર, કુલિન તે કિંકર કહાવે;
રિધ્ધિ વિના તે રંક, પ્રતિષ્ટા માન ગમાવે;
વિદયા અને વિવેક, દામ આગળ સૌ ડૂલ્યાં;
જે જે કરવા જાય. ભરમથી સર્વે ભૂલ્યાં;

જે શૂર પૂર શાણા ઘણા, વપુ વરણાગી વાંકડા;
શામળ કહે સૈ સંસારમાં, રિદ્ધિ વિનાના રાંકડા.

——— ૧૦૫

જેને જરનું જોર, જુલમ ઝાઝો કરિ ઝૂઝે;
જેને જરનુ જોર, બિજાને નવ બૂઝે;
જેને જરનું જોર, અહંપદ અતિશે આણે;
જેને જરનું જોર, જગત ઉજડ તે જાણે;
વળિ જેને જરનું જોર છે, છાકયો રહે અમલે અતીઃ
શામળ કહછે સદ બુદ્ધિ વણ, રૂડું નથાય તેથી રતી.

——— ૧૦૬

બે હાથીનું જોર, બાહુ બે માંહિ બિરાજે;
વાઘ સિંહની પેર, ગરથ ગાંઠે તે ગાજે;
ભુખ તડકો કે ટાઢ, નહી જર પાશે જાય;
વ્યંતર ભૂત કે પ્રેત, કદી ચેટક ન ચહાય;
મન મદિરા શેર સવાતણી, કેફ સદા આવી વસે;
શામળ કહે દુખિયા દુખ કહે, જરવાળો હૈડે હસે.

——— ૧૦૭

નિરધન બોલે સત્ય, કહે જરવાળા જૂઠાં;
નિરધન ગાણું ગાય, જાય જરવાળા ઉઠી;
હાહા કહે સઉ લોક, વદે જરવાળો જૂઠું;
રિધ્ધિ ઉપર સઉ રાજી, રિધ્ધિ પાખી સઉ રૂંડું;
ચૌદ વિદ્યાની ચાતુરી, ગરથ સાથ વાસો રહે:
વળિ કર્મ ધર્મનં શર્મ સઊ, કવિ શામળ જરને કહે.

———

૧૦૮

ડાટ્યું જેણે દ્રવ્ય, સર્વ અવતરિયા સાપે;
ડાટ્યું જેણે દ્રવ્ય, પિંડ નવ લીધો બાપે;
ડાટ્યું જેણે દ્રવ્ય, પાપમાં થયોજ ગરકે;
ડાટ્યું જેણે દ્રવ્ય, નીચતે પડિયો નરકે;
નવખાધું ખરચ્યું વાવર્યું, દાન દેઇ જશ નવ લિધો;
શામળ શિર ભાર વહી મુઓ, દૈવે તેને દંડિયો.

———

૧૦૯

જેમ ઘાંચિનો બળદ, રાત દિવસ તે ફરિયો;
જયમ ગધ્ધો ગુણહીણ, ભાર અણલેખે ભરિયો;
પાડો જેમ પખાલ, પુંઠપર પરઠે પાણી:

વેઠે પકડચો વીર, તડકુડીને તે તાણી;
જર રળ્યો રોજ થઈ રાંકડો, વેઠી દુઃખ વધારિયો;
શામળ નવ ખાધો ખરચ્યો, જીતીબાજી હારિયો.
૧૧૦
જર જોતામાં જાય, જુઓ જર ખાતાં ખૂટે;
જરજોતામાં જાય, ચોરકે હાકમ લૂટે;
જર જોતામાં જાય, ઉઠે જો આગ સજોરી;
જર જોતામાં જાય, ચડે ચાડીકે ચોરી;
જર જાવા બેસે જે સમે, રાખ્યું ઘડી રહે નહી;
શામળ કહે જાય સમૂળનો, કહો મૂખ જોવું કહી.
૧૧૧

કુસંગ વિષે.

કરે નીચનો સંગ, નીચની બુધ્ધી આવે;
કરે નીચનો સંગ, સકળ સદગુણ ગમાવે;
કરે નીચનો સંગ, નીચની ભાષા ભાખે;
કરે નીચનો સંગ, નીચની રીતી રાખે;
વળિ નીચ કામ નીચાં કરે, નિચ કહેવાયે ઉચજન;
શામળ કહે સંગત નીચની, કોઈ ન કરશો કોય
દન. ૧૧૨

પંડિત પંડિત પ્રીત, મુરખ નેં મૂરખ વહાલા;
રૂડો રૂડી રીત, ચતુર ચતુરાઇ ત્યાં ચાલ્યા;
સુમને વહાલો સૂમ, વહાલ દાતાને દાતા;
જારને વહાલો જાર, ગુણીજનને ગુણ ત્રાતા;
શૂરાને વહાલા શૂરનર, કાયરને કાયર ગમે;
જશવંત ગમે જશવંતને, શામળ રામ રૂદે રમે. ૧૧૩

વિદ્યા તથા અવિદ્યા વિષે.

સદ વિદ્યાજ સુવર્ણ, શરણ સદ વિદ્યા સત્યે;
સદ વિદ્યાથી સ્વર્ગ, વીખ ઉતારણ વિત્તે:
સદ વિદ્યાથી સિધ્ધિ, રૂજે વચનો વરવાણી:
સદવિદ્યાથી રિધ્ધિ, જગતમાં સગળે જાણી;
સદ વિદ્યાને વશ સર્વછે, સદ વિદ્યા ત્યાં શોભણા;
શામળ કહે સદ વિદ્યાવિના, ભટકે ગુણહીણા ઘણા.

૧૧૪

ભક્ષ પત્રી તો ભાખ, દિઠા નિર્માલ્ય પ્રમાણે;
જાય રાયનું રાજ્ય, રૂપ પણ રહે ન ટાણે;

કુળ પણ હોય કલંકિ, જોર જોતામાં જાય;
જોબન પણ વહિ જાય, વંશ નિર્વંશો થાય;
નહિ રાજ ચોરકે અગ્નિ ભય, માગ મુકાવે બહુ થકી;
મોટા પુરૂષો મન માનજો, સદવિદયા શુભ સહુ થકી.

૧૧૫

મુકાવે વિદ્યામાગ, પૂર્ણ જશ વિદ્યા પામે;
વિદ્યા શોભે વાન, નૃપતિ વિદ્યાને નામે;
વિદ્યા માંહિ વિવેક, વિમળ વિદ્યાથી વાણી;
વિદ્યાને વશ વિશ્વ, જગતમાં મોહનિ જાણી;
સદવિદ્યા રત્ન વિશાળ છે, વિદ્યાથી વડું નહિ કશું;
સદવિદ્યા આગળ ધન કશું, વિદ્યાહિન જન તે પશૂ.

૧૧૬

પંડિત આગળ મૂઢ, હંસ આગળ જયમ બગ્ગા;
પંડિત આગળ મૂઢ, કોકિલા આગળ કગ્ગા;
પંડિત આગળ મૂઢ, રાય આગળ જયમ રાંકા;
પંડિત આગળ મૂઢ, સિંધુ આગળ જયમ ટાંકાં;
છે પંડિતમાં પ્રાક્રમ ઘણાં, પંડિત સઊ શિર મોર છે;
શામળ કહે પંડિત આગળે, મૂઢ તો ચાકર ચોર છે.

૧૧૭

પંડીત જાય વિદેશ, તોય જશથી જાણીતો;
પંડીત પ્રાક્રમ પૂર, મહિપતીનો માનીતો;
પંડીત ને પરણામ, કરે જન સૌ કરજોડે;
પંડીતને સનમાન, માન અનમીનાં મોડે; [લહે:
જે આગમ નિગમ છે ગુણ ઘણાં, લક્ષ કોટિધા તે
છે વિદ્યા મોટી વિશ્વમાં, શામળ ભટ સાચું કહે. ૧૧૮

મૂરખને વાહન, પંડિત અણ વાણો ચાલે;
મૂરખને મોતી હાર, પંડિત ફુલ માળા ઘાલે;
મૂરખને બહુ માન, પંડિત કદિ ગરિબ કહાવે;
મૂરખને બહુ માન, પંડિત ખડ ધ્યાનજ ખાવે;
પણ મૂરખ કાચ કથીર છે, દીસંતાં તો દિલ હરે;
પણ પંડીત રત્ન અમૂલ્ય છે, શામળ જોય પરિક્ષા. ૧૧૯

મૂરખને નહિ માન, મૂરખ ઝાઝામાં ઝૂરે;
દેન મૂર્ખ ને દાન, મૂર્ખમાં અકલ અધૂરે;
મૂરખ હલકો હોય, બહૂ ગુણવંતા બોલેઃ

મૂરખ ન લેખા માંહિ, નહી પંડિતને તોલે;
જો હંસ મધ્ય બગલાં પડ્યાં, કારણ શું જાણે કશું;
શામળ કહે છે સાચું કહું, વિદ્યાવણ તે નર પશુ.
૧૨૦

સત્ય વિષે.

સત્ય રાખ્યું હરિચંદ્ર, નીચ ઘેર પાણી ભરિયું;
રાખ્યું સત્ય બળિરાય, રાજ્ય પાતાળે કરિયું;
સત્ય સુધન્વા વીર, તેલ તાતે તન ધરિયું;
મીરાં રાખ્યું સત્ય, વીષનું અમૃત ઠરિયું;
સત્ય રાખ્યું જો સત વાદિયે, આગળથી મહાદુખ મળ્યાં;
શામળ કહે અંતે સત્ય તણું, ફળ સુખનાં ઉત્તમ ફળ્યાં
૧૨૧

સાચું બોલે ચોર, છેક બંધનથી છૂટે;
સાચું બોલે જાર, રાય તેને નવ રૂઠે;
સાચું બોલે શત્રુ, દંડ તેને નહિ દેશે;
સાચું બોલે સાહ, નામ તેનું નહિ લેશે;
છે સાચાને સુખ ઢુકડું, સત્યનો સૂરજ સાખિયો;
શામળ સાચોજ સુલક્ષણો, ભુંપ ભલાગે ભાખિયો.
૧૨૨

પાપી ન કરે પુન્ય, પ્રભૂ પાખંડિ ન પૂજે;
સત્ય ને ન ગમે જૂઠ, અધરમી ધર્મ ન બૂજે;
થાય કપટનું ચપટ, કૂડનું બુડવું જાણો;
સત્યજ તરે સદૈવ, રાંક કે મોટો રાણો;
સઉ સાચાથી સુખ પામશે. જૂઠે રૂઠે રામજી;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, કરો રૂડાં કામજી. ૧૨૩

વચન કાજ હરિચંદ્ર, નીચ ઘર પરહર્યું પાણી;
વચન એકને કાજ, કૃષ્ણે કુબજાને આણી;
વચન એકને કાજ, હરે હળા હળ પીધો;
વચન એકને કાજ, દેવ વર દૈત્યે લીધો;
શુભ ધર્મ કર્મ નેં શર્મ સૌ, વચન જતાં તે વહિ ગયું;
કવિ શામળભટ સાચું કહે, વચન ગયું તો શું રહયું;
૧૨૪

એક વચનને કાજ, રંક રાવણ થઇ બેઠો;
એક વચનને કાજ, બળી પાતાળે પેઠો.
એક વચનને કાજ, વેચિ હરીચંદ્રે નારી;

એક વચનને કાજ, પાંડવો હાર્યા પ્યારી;
વળિ એક વચનને કારણે, પાંડુ પાંચે વનમાં ભમ્યાં;
કહે શામળ વચનજ કારણે, સો કૈયક સાથે શમ્યા.

૧૨૫

બહૂ કરે જે પાપ, વચન બદલીને બોલે;
બહૂ કરે જે પાપ, ખોટું મુખ્ય વાયક બોલે;
બહૂ કરે જે પાપ, આપને ખૂબ વખાણે;
બહૂ કરે જે પાપ, આપ આપ્યું ઘર આણે;
કરથી જીભા ભલિ કાપવી, મોત ભલું મહા મૂલ્યનું;
શામળ કહે ભુંડું સર્વથી, વચન જાય તૃણ તૂલ્યનું.

૧૨૬

વચન ન પાલ્યું જેણ, તેજ શુકૃત વ્રત હાર્યો;
વચન ન પાલ્યું જેણ, કમોતે તેને માર્યો;
વચન ન પાલ્યું જેણ, તેહ નર દૈવે દંડયો;
વચન ન પાલ્યું જેણ, તેહ શિર અગ્ની મંડયો;
જો વચન વ્યર્થ જેનું થયું, તો દૈવત તેનું ગયું;
કવિ શામળભટ સાચું કહે, વચન ગયું તો શું રહ્યું.

૧૨૭

પાળે વાયક શૂર, જેહ રણમાં બહુ ઝૂઝે;
પાળે વાયક સિદ્ધ, જેહને આગમ સૂજે;
પાળે વાયક ભકત, કરે ઈશ્વર વાશ આપે;
પાળે દાતા વચન, વૃષ્ટિ જેને પરતાપે;
પાળે જે વાયક પ્રેમથી, વેદે વિવિધ વખાણિયે;
શામળ વાયક સંભાળતા, જશે જગતમાં જાણિયો.

—— ૧૨૮

વચન પળે તે રાય, બાકિતો રાંડી રાંડો;
વચન પળે તે સાહ, બાકિ ગુણ હીણો ગાંડો;
વચન પળે તે વિપ્ર, ધર્મ સઊ ધાર્યો તેણે;
વચન પલ્યું તે વીર, જગત જશ લીધો જેણે;
પાળે સદ વાયક પ્રેમદા, પાંચે પૂરણ પક્ષણિ;
શામળ કહે વચન ન સાચવે, લલના એજકુ લક્ષ-
—— ણિ. ૧૨૯

જુવાનીના જોર વિષે.

જોબન હોય, જયારે મદમાતો મહાલે;
જોબન હોય, મશાળા ચરિ જયાં ચાલે;
બન હોય, ભલો જયારે ભાદરવો;

નરનું જોબન હોય, પુત્ર દોલત તન નરવો;
રાજાનું જોબન રાજ્ય છે, પરિપૂરણ સમરથપણું;
કામનિનું જોબન કંથ છે, શામળ કહે શું કહું ઘણું.

૧૩૦

કઇ જોબનને જોર, જગતમાં બનિયા જોગી;
અડસઠ તીરથ અટન, ભાવ ભરપૂરે ભોગી.
કઇ જોબનને જોર, પ્રસિધ્ધિ પામ્યા પ્રાણી
કઇ જોબનને જોર, ભણ્યા વિદ્યા રસ વાણી;
જે સત્ય અસત્ય ભુંડું ભલું, જોબનમાં રિથર થાયછે;
શામળ કહે જોબન જોરમાં, વેગે જન વહિ જાયછે.

૧૩૧

ધોળા થાશે કેશ, ડાહા કહેવાશે ડોશા;
વિપરિત થાશે વેષ, તનૂ પાળીનં પોષી;
થરથર ધ્રુજશે શુળ, નમી જાશે એ નેણાં;
પડે દેહમાં વેહ. વદાશે વિપરિત વેણાં;
વળિ લીટ સુશે બહુ નાકથી. બેય કાન એ?
સેવા પ્રભુને શામળ કહે, જોબન જોર ''

મોત વિષે.

કોઇ કહે આવ્યો તાવ, કોઇ કહે થયું કોગળિયું ;
કોઇ કહે કરડ્યો નાગ, કોઇ કહે વાસી વળિયું ;
કોઇ કહે વાધ્યો રોગ, કોઇ કહે શસ્ત્રજ વાગ્યું ;
કોઇ કહે મારી મૂઠ, કોઇ કહે પાપજ લાગ્યું ;
ઇશ્વર માથે લેતો નથી,જગત માંહિ મહિમાં જુઓ ;
શામળ કહેછે સૌ સાંભળો,મોત આવ્યું તેથી મુઓ.
૧૩૩

પેસે અરણવ નીર, તીર ગંગાને બેસે ;
ચડે જો પર્વત મેર, કદી પાતાળે પેસે ;
પર્વત માંહિ પ્રવેશ, કરે આપ એકાંતે ;
ઓષડ અમૃત હાર, ભમે ભૂલા બહુ ભ્રાંતે ;
રાજે કઇ કોટિધા, સંચ પ્રપંચ ઘણા કરે ;
ળ કહેછે સૌ સાંભળો, મોત આવ્યે નિશ્ચે મરે.
૧૩૪

શ બાર, કોઇ પચીશ પચાસેં ;
તેર, કોઇ પોણોસો એંશી ;

જે જાયું તે જાય, નથી રહેવાનું એશી;
જે નામ તેહનો નાશ છે, ધર્મજ એવો ધારવો;
કવિ શામળ કહે મૂરખ કરે, ગંદિ દેહનો ગરવો.

૧૩૫

માત તાત નેં મિત્ર, પુત્ર પરિવારજ પોઢા;
અજપ્પત અપરમપાર, ઘણા હસ્તીને ઘોડા;
સેવક સાથે શૂર, પરિપૂરણ પરતાપે;
બળવંતા બહુ બાહુ, છત્ર છાયે છત છાપે;
અધિકાર અધુત લખ ઇંદ્રનો, કોડવાર શું કહું કથી;
પણ મોત થકી મૂકાવવા, શામળ કોઇ સમરથ નથી.

૧૩૬

નાંઠે ન મુકે ભૂખ, દુઃખ નાંઠે નવ જાય;
નાંઠે ન મુકે ભોગ, રોગ નાંઠે પણ થાય;
નાંઠે ન મુકે તાવ, પાપ નાંઠે નવ છૂટે;
નાંઠે ન રહે લાજ; ચોર કે હાકમ લૂટે;
કદિ નાંઠે મોત મુકે નહી, પ્રસંગ્યો ત્યાંથી પ
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, નામ સર્વનો

રાખે લખ રખવાળ, લોહ પિંજરમા પેસે :
અરણવ વિચ આસંન, વળિનેં જો કોઇ બેસે;
વજર ગુફા ગંભીર, માંહિ કોરાવી માણે ;
ઇંદ્ર જાળ વિદયાય, જુગતથી જો વળિ જાણે ;
સંભાળિ સાચવી સાંચરે, કોટિ જતન કોડે કરે :
જાળવતાં પણ જીવે નહી, મોત વખત નિશ્ચે મરે.

૧૩૮

ગયા ઇંદ્ર કઇ ક્રોડ, ગયા બ્રહ્મા કઇ ભૂલ્યાં ;
ગયા કરોડો કામ, અડગ શૂરા પણ ડુલ્યા ;
ગયા દેવ દિગપાળ, ગયા માંધાતા મહિપત્ત ;
ગયા દિલિપ હરિચંદ્ર, ગયા છાકેલ છત્રપતી :
વળિ ગયા જનકને જાદવો, જે વળિ લાવ્યા જાહ્વી ;
સ્થિર સ્થાવર કોઇ રહ્યા નહી, કોણ માત્રમાં માનવી.

૧૩૯

ચિરંજીવિ નહિ કોઇ, ગયા માંધાતા મહિપત ;
ચિરંજીવિ નહિ કોઇ, ગયા અધિકારી ઇંદ્ર ;
ચિરંજીવિ નહિ કોઇ, ગયા કઇ સૂરજ ચંદ્ર :

વળિ ગયા રામને રાવણા, ગયા દેવને દાનવી;
સતવાદી સલક્ષણા ગયા, કોણ માત્રમાં માનવી.

૧૪૦

જાય જોરાવર શરણ, પ્રિત પાતાળે પેસે;
પેસે અરણવ નીર, મેરૂ માથે જઈ બેસે;
જાય શેષને શરણ, રવીરથ આગળ ચાલે;
મંત્ર જંત્રના જાપ, કરી મધવા સંગ માલે;
કદિ સંચ પ્રપંચ કરે ઘણા. રવિ મંડળ આખું અટે;
પણ શામળ ભટ સાચું કહે, મરવાનું તો નહિ મટે.

૧૪૧

મારૂં મારૂં કહે મૂઢ, કારમી કાયા માયા;
અજ્ઞાને આરૂઢ, અંધ થઈ ધંધે ધાયા;
આ મારૂં ઘર સૂત્ર, પુત્ર મારો પરણાવું;
ઘડપણ પાળે મને, આજ ભલિ ભાત ભણાવું;
પણ દીપક વશ છે વાયુને, કાચો કુંપો કાચનો;
શામળ કહે મુંઢ મમતા કરે, એવા શરિર અસાચનો.

૧૪૨

જે જાયું તે જાય, જેહ ફૂલ્યું તે ખરશે;
ભરયું તેહ ઠલવાય, ચડયું તે તો ઉતરશે;
લીલું તે સૂકાય, નવું તે જૂનું થાશે;
આયુર્દા વશ સર્વ, કાળ સૌ કોને ખાશે;
જો કિન્નર જક્ષનેં રાક્ષસો, દેવ ગાંધર્વ નેં દાનવી;
મઘવાદિક પણ મોતે મરે, કોણ માત્રમાં માનવી.

———

૧૪૩

માત પિતાનો ભોગ, જોગ વીરજ બંધાયું;
રૂધિર માંસને હાડ, શરિર તેનું સંધાયું;
નસો જાળ વષ્પવાળ, સંગ લઈ સાંધા મેળ્યાં;
પંચ ભૂતના ભાગ, લાગ ભમવાને ભેળ્યાં;
મમતા માયા અહંકાર, અતિ વાયુ રૂપ કાંઈક વસ્યો;
શામળ જળ પરપોટો જથા, કહો ગરવ તેનો કસ્યો.

———

૧૪૪

કોઇ આજ કોઈ કાલ, કોઈ દિવસે કોઇ રાતે;
કોઈ જોબ્બન કોઈ વૃધ્ધ, બાળ જન જુવતી જાતે;
કોઇ તાવે તરફડી, આપઘાતે કોઇ મરતાં;

કોઈ ભોગ કોઈ રોગ, કોઇતો સરપ કરડતાં;
કોઇવાસિ વિકાર કે હડકવા, કોઈ મમતે લડિને મુઓ;
પણ કાળ ન મૂકે કોઇને, શામળ કહે સમજી જુઓ.
૧૪૫

ઘડી પળક કે પહોર, સાંજ સવાર કે વહાણું;
એ દીપક ઓલાય, ન આવે સાથે નાણું;
રહે ઘરમાં કે ગામ. દેશ પરદેશે પડશે;
જળ પરપોટો જેમ, એક દિન નિશ્ચે નડશે:
રાખી કોઇની રહેશે નહીં, દિવસ નકી નહિ દેહનો;
શામળ કહે કાચો કુંભ છે, તો ભરૂંસો શો તેહનો.
૧૪૬

સ્રીના દુરગુણ વિષે.

સ્રિના પેટમાં વાત, રહે ન ભલી કે ભુંડી;
સ્રિયે જાણિ જો વાત, દેશમાં વાગે ડુંડી;
સ્રીને છાની વાત, કહે તો કાળજ ખૂટયો;
સ્રી સાથે એકાંત, કરે તો રામજ રૂઠયો;
પ્રેમદા એ બહુ નર પર ભણ્યા, મમતે કઇને મારિયા;
અનમી શૂરા અંહકારિ પણ, હોડ હઠીલા હારિયા.
૧૪૭

રણુમાં ઝુંઝે રહી, વાઘ સાથે બથ ઘાલે;
હરિત દંતને હાથ, ઝડપથી મરડી ઝાલે;
ચડે મેરૂ ગિરિ માંહિ, સિંહને શિશ જઇ બેસે:
મણિધર મણી મરોડ, હોડ અરણવ જળ પેસે:
વળિ અગમ નિગમ લક્ષણ લહે, ત્રિલોકને જીતે તકે;
શામળ કહે છે શોધી જુઓ, સ્ત્રીને જીતી નવ
શકે. ૧૪૮

નારી નીચ સ્વભાવ, અજીત નવ જાયે હારી;
પર પુરૂષો શું મગ્ન, મરદને નાંખે મારી;
વિહ્વળ ચિત મન મદન, રૂદન કરતી વણ વાંકે;
સાચી કોઇ ન દીઠ, જૂઠ અતિ આડે આંકે;
શિખામણ તેની સાંભળી, મનમાં તુરત ન માનિયે;
શામળ કહે કદિ શાણી ઘણી, પણ પ્રેમદા મતિ પાનિયે.

૧૪૯

સ્ત્રી ચરીત્ર બહુ લાખ, નીચ મતિ જુગતે જોડે;
લાખ દિવસની પ્રીત, રીત રંજકમાં તોડે;
હસે વિના પ્રસ્તાવ, ભાવ હિણ ભલ પણ છોડે;

કઠણ રૂદય વળિ કુમતિ, મમત પોતાનો મંડે ;[સદા.
વળિ ગરજ પડે ગરૂવી ઘણી, સ્વામિ સાથ સમરથ-
વળિ સહજ વાતમાં શાપદે, કલંક વાત કહે કદા.
——
૧૫૦
અતિ લાલચનેં લોભ, થોભ જુગતે જૂઠાનો ;
આળસ નિદ્રા અંગ, રંગ રૂદયે રૂઠયાનો ;
નિર્દય નગણે નેહ, દેહ મેલી મેલું મન ;
ચસુર પક્ષ પર પ્યાર, ઘણો આહાર જુવતિ જન;
નીર્લજ રાખે નહિ નમ્રતા, જાતિ સ્વભાવે જાણવી;
વળિ આપ મત્યે ડાહી ઘણી, અધિક નીચ ઉર આ-
——
ણવી. ૧૫૧
મૂખ ઉપર નહી મૂછ, તુછ દીસે નહિ ડહાડી;
કરે નીચનો સંગ, અંગ હીંડે ઉઘાડી ;
નદી તલાવે જાય, ધાય પરમંદીર પેસે ;
પરપૂરષ શું મગ્ન, નગ્ન થઈ નહાવા બેસે ;
મુખ બિંદુ શામ નાકે નથન, કથન જૂઠ જોતાં કડે ;
ચિત ચતુર પુરૂષ ચેતી જુઓ, માનનિ મનશું-
કયમ રડે. ૧૫૨

——

ઘડિમાં આપે સૂખ, ઘડિકમાં દુખ દેખાડે;
ઘડિમાં ચાંપે ચરણ, ઘડિકમાં મરણ પમાડે;
ઘડિમાં ભાળવિ લહે, ઘડિકમાં સરવશ આપે;
ઘડિએકમાં કહે વીર, કંથ ઘડિમાં કરિ થાપે;
વળિ ઘડીએકમાં વિખદિયે, પરણ્યો તજી પરશું રહે;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, બુધિ હિણ તે કયમ-
બિહે. ૧૫૩

સ્રીના વાંક હજાર, તોય તેને નવ હણવી;
ડહાપણ દશે હજાર. તોય મૂરખમાં ગણવી:
સતિ શિરોમણિ શુધ્ધ, તોય જશ હીણી જારી;
હઇડે અધિકું હેત, તોયે ત નાંખે મારી;
નારી અવગુણ ગણવા નહી,ચતુર ન ગણવી ચૂકવી;
શામળ કહે છે હણવી નહી, માનનિ જીવતી મૂકવી.
૧૫૪

નાર વિના નર રંક, શંક રાખે નહિ કોઇ;
નાર વિના નર ચોર, જોર જર બેસે ખોઇ:
નાર વિના નર નિરબળ, સબળ રાખે નહિ સંગે;

નાર વિના નર દીન, હીન સુખ એકલ અંગે;
ચતુરાં વિન તો ચાલે નહિ, જગત માંહિ રહે જાહરે;
શામળ કહેછે શામા કશી,તજે જગતતો તાહરે. ૧૫૫

જે ઘરમાં ઘર નાર, દામ ઉધારે દેશે;
જે ઘરમાં ઘર નાર, પિંડ પીત્રી પણ લેશે;
જે ગરમાં ઘર નાર, તોજ એહનું શિર રળશે;
જે ઘરમાં ઘર નાર, માન માણસમાં મળશે;
ઘર નાર જેહને ઘર હશે; શોભિત સાહ સરસ જસો;
ઘર નાર વિના નર નીરખલો, સાહ તોય તસકર ત-
સો. ૧૫૬

રાખે કુંથનિ રીઝ, કામ કરવા દિલ દાસી;
પિયુ ઘર કામ પ્રધાન, હોય મધુરી મુખ હાસી;
કંદ્રપ વેળા કામ, ખરૂં દિલ રિઝવે ખાંતે;
સેલી સેવા માંહી, ઘણી રૂપણી ઘાટે;
પતિવ્રતાપણું પાળે ઘણું, નર ઉપર દિલ નેહનું;
કવિ શામળ કહે શોધી મળે,તરૂણી નામજ તેહનું.
૧૫૭

મૂરખવિષે.

મૂરખનો સરદાર, જેહ ધન જુગટે ખુએ;
મૂરખનો સરદાર, પરાયું પાપજ ધુએ;
મૂરખનો સરદાર, વડા શું વેરજ બાંધે:
મૂરખનો સરદાર, ભૂતનુ સાધન સાંધે;
જન મૂરખનો સરદાર, જે પ્રભુ ભજતાં આળસ કરે;
શામળ કહે મહિ પતિ મુર્ખના, નારી જેહ રૂદે ધરે.
૧૫૮

પરસ્ત્રી વિષે.

પરનારી શું પ્રીત, દેહમાં દુઃખ ઘણેરૂં:
પરનારી શું પ્રીત, થાય અઘ આવી અનેરૂં;
પરનારી શું પ્રીત, ખરે તનમાં ક્ષયરોગ;
પરનારી શું પ્રીત, ભાગ્ય હીણાના ભોગ;;
પરનારી સાથે પ્રીતછે, પડિયો પાપ પ્રસંગમાં;
કવિ શામળ ભટ સાચું કહે, ઉચાટ ઉપજે અંગમા.
૧૫૯

પરસ્ત્રિ થી સુખ હાણ, પરસ્ત્રી સંગે પાપ;
પરસ્ત્રિ નરક નિ ખાણ, ત્રિવિધિના ઉપજે તાપ:
પરસ્ત્રિ ગત પ્રભુ દૂર, પરસ્ત્રી ગૂણ ઘટાવે;

તે તાતી તરવાર, કોઈ દિન શીશ કટાવે;
પર નારીને જે પરહરે, તે ડાહયા કહેવાય છે,
શામળ પરનારી સંગથી, જીવનૂં જોખમ થાય છે.

૧૬૦

પરનારી શું પ્રીત, તેને ભોજન નવ ભાવે;
પરનારી શું પ્રીત, સુખે નિદ્રા નવ આવે;
પરનારી શું પ્રીત, હરી સેવા નવ સૂજે;
પરનારી શું પ્રીત, બુદ્ધિ સારી નવ બૂજે;
એ પાપ રૂપ પરનાર છે, અપજશ ઊપજે આપના;
શામળ પ્રીતી પરનાર શું, બોળે બોહતેર બાપના.

૧૬૧

વાળંદ વિષે.

વાળંદ ને ઊર વાત, રહે નહિ છાની છપની;
વાળંદ ને ઊર વાત, રહે નહિ ખોટી ખપની;
અઢાર વરણું એહ, અતીશે જાતજ ઓછી;
ન ગણે પુન્ય કે પાપ, છેક તેની મતિ ઓછી;
શીખામણ દઊંછું સર્વને, દેશ વાગશે ડુંડિયો.
જેવાળંદ આગળ વારતા, કાણી રૂડાંકે ભુંડિયો. ૧૬૨

ભાટ વિષે.

કરે જમાણી કોઇ, દસોંદી કોઇ કહાવે;
કોઇ વજાવે વાટ, કોઇ કિરતી ગુણ ગાવે;
કો પિંગળના પાઠિ, કોઇ મોઢાથી મહોણી;
કો પસાયતાં ખાય, કરે નહિ સેવા કોની;
સનમાન મળેતો સાહેબો, અપમાને દિલમાં ડરે;
કવિ શામળભટ કોડે કહે,ભાટ ભલી ભાંજો કરે. ૧૬૩

કોળી વિષે.

કોકિલ તો દાતાર, સ્વભાવે કોકિલ સગરો:
કોળિ વજામણુ વાટ, ન હોય કોકિલ નગરો;
કોકિલ કોકિલ માંહિ, કદી નહિ થાયે કૂડો;
જઇ ચોરે પર રાજ્ય, રાજ્યમાં તો રહે રૂડો;
ભેદ ભૂપતિ ભંડાર, શરણાગત સોડા સહી;
શામળ જાતી કોકિલ તણી, દિઠી વસ્તું મેલે નહી૧૬૪

સોની વિષે.

ચાહન કોળી ચોર, લહે તે ખાતર પાડી;
મુગલ લોક પણ ચોર, લહે તે કરિને ચાડી;

વણિક જાત પણ ચોર, લહે મરડી દાંડીને;
કૃષિક જાત પણ ચોર, લહે ખેતર માંડીને;
એમ કશબ ચોર કઈ કોટિધા, એતો અપરમ પાર છે;
પણ દહાડે ચોરે દેખતાં, સત્ય ચોર સોનાર છે. ૧૬૫

કુણબી વિષે.

શેઠ હોય શ્રીમંત. હોડ કણબીથી હારે;
કણબી જેવો કોઈ, ધર્મ રૂડો નવ ધારે;
વણિક કોટિ ધ્વજ હોય, તોય ગણશે લખિ લેખું;
દુર્બળ કણબી દાતાર, ડાહ્યા કે ઘેલા દેખું;
જે જાણ હશે તે જાણશે, અભિમાની મોજો માણશે;
શામળ સીમા આપ્યા તણી, માગણ મોજો મા-
ણશે. ૧૬૬

મજે કણબિ જો કોઈ, જાચકો તેને જાચે;
બિજો હોય બળવંત. રખે કો તેને રાચે;
ન કહે કણબિ ન કાર, શરમમાં એ શરમાશે;
જો કદિ નાણી અપાય. તોય કાયા કરમાશે;

ભાજનાં પરે ભાજ કરી. ના પાકારી નહિ કહે;
શામળ કહે ભૂ ના ભારતા, ધોરી કે કણબા વહે.

૧૬૭

કર્મહિણ વિષે.

નિર્ભાગી જાય ગંગ, કષ્ટ પામે કૂટાય:
જો તે રળવા જાય, લાભ સુદ્ધાં લૂટાય:
અભાગિ પરણું નાર, જાય નિસરી કે મરશે;
અભાગિ પામે ગરથ, ચારકે હાકમ હરશે;
નિર ભાગી બેસે ઘોડલે, પડશે કે પગ ભાગશે;
નિર ભાગી ને મંદિર મળે, પડશે કે દવ લાગશે. ૧૬૮

અભાગિ જમવા જાય, ભુખ્યો રહે કે વળે વાસી;
વદે સરસ જો વાત, લોક કરશે સઊ હાસી;
અભાગિ ડાહયો થાય, ઘણા જન તો કહે ઘેલો;
જો નવ બોલે બોલ, કહે હઈયાનો મેલો;
સઊ કર્મ હીણ કૂટાય છે, ગરથ જ્ઞાન નો ગૂટકો:
શામળ કહેછે નિર્ભાગીનો, કશિ વાતે નહિ છૂટકો.

૧૬૯

સ્વભાવ વિષે.

કેસર કયારા માંહિ, બરાસ કસ્તુરિ મહેકે:
પાછળ કનકનિ પાળ, લક્ષના મોતી લહેકે:
ગંગા ગોમતિ નીર, ઝવેર જડીતજ ઝારી:
સોળે ધરી શણગાર, સિંચે નરપતિની નારી;
એવી રીતે કદિ ઊગિયો, લશણ છોડ ગંગા તટે;
બદબો ઊઠે અતી ઘણી, શામળ સાચું કહે બદબો:
નવ મટે લશણ તણી. ૧૭૦

જળ તરવા ને તુંબ, અગ્નિ ઓ લવવા નીર:
ભુખનું ઓષડ અન્ન, બાળનું ઓષડ ક્ષીર;
તાવ ઓષડ ઉપવાસ, ગૂમડે ડામજ દેવા;
વિવેક તો વશિ કરણ, સમસ્ત પ્રકારે સેવા;
ઓષડ છે એકે એકનાં, કોડે કોડે કહું કથી;
ભુંડા કે રૂડા સ્વભાવનું, શામળ કહે ઓષડ નથી.
૧૭૧

સમાપ્ત.